

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Recent Period Turkish Studies

Araştırma Makalesi | Research Article

Açık Erişim | Open Access

İzmir'in Atatürk'e Vedası: 21 Kasım 1938'de Yapılan Cenaze Merasimleri

İzmir's Farewell to Atatürk: The Funeral Ceremonies Held on November 21, 1938

Şakire Çimenli ¹

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Çanakkale, Türkiye

Öz

Mustafa Kemal Atatürk'ün tüm yurttaki 21 Kasım 1938'de yapılan cenaze merasimi, sadece bir liderin sonsuzluğa uğurlanması değil, aynı zamanda Türk halkının ona duyduğu derin sevginin, saygının ve minnettarlığın bir göstergesi olarak tarihe geçmiştir. Türk halkı, bu derin bağlılığın bir sonucu olarak düzenlediği merasimlerde gerçekleştirdiği yeminleri adeta onun ilkelerini ve inkılabını yaşatacak bir ahitname niteliğine dönüştürerek, ömrünü ulusuna feda etmiş olan Atatürk'e, vefa borcunu ödemek istemiştir. Millî Mücadele'nin başlangıç ve nihai noktasında önemli bir yer teşkil eden İzmir de bu minnet ve vefa borcunun sergilendiği şehirlerden biri olmuştur. Üç yıldan fazla bir süre işgal altında kalan İzmir'in esaretine son veren Türk ordusunun Başkomutanı Mustafa Kemal Paşa, İzmir halkı tarafından "bağımsızlık" ile eşdeğerde tutulmuş ve Paşa'nın bu kurtarıcı vizyonu İzmir'de gerçekleşen cenazede merasimlerine damga vurmuştur. Bu bağlamda, Atatürk'ün vefatının İzmir'deki izdüşümüne odaklanan ve kronolojik bir akışı benimseyen bu çalışma, arşiv kayıtlarını bilimsel ölçütler doğrultusunda kullanarak, konuya ilişkin belge ve kayıt temelinin genişletmeyi ve alanyazındaki mevcut boşluğun giderilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Abstract

The nationwide funeral ceremony held on 21 November 1938 for Mustafa Kemal Atatürk was not only the farewell of a leader to eternity but also a historical expression of the deep love, respect, and gratitude felt by the Turkish nation. As a reflection of this strong devotion, the people transformed the oaths recited during the ceremonies into a kind of covenant to preserve his principles and reforms, seeking to repay their debt to Atatürk, who had dedicated his life to the nation. İzmir, which played an important role at both the beginning and the final stage of the National Struggle, was among the cities where this sentiment of loyalty was most clearly expressed. Mustafa Kemal Pasha-the Commander-in-Chief who ended İzmir's long occupation-was regarded by its people as synonymous with "independence," and his liberating vision shaped the city's funeral ceremonies. In this context, this study, focusing on the reflection of Atatürk's death in İzmir and adopting a chronological approach, aims to broaden the documentary basis of the subject and help address the gap in the literature by using archival sources in line with scientific standards.

Anahtar Kelimeler

Yas · Atatürk'ün Vefatı · Cenaze Merasimi · İzmir · Matem

Keywords

Mourning · Death of Atatürk · Funeral Ceremony · İzmir · Bereavement

“ Atıf | Citation: Çimenli, Şakire. "İzmir's Farewell to Atatürk: The Funeral Ceremonies Held on November 21, 1938." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları–Recent Period Turkish Studies* 48 (2025): 174-192. <https://doi.org/10.26650/YTA2025-1644086>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Çimenli, Ş.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Şakire Çimenli sakirecimenli@comu.edu.tr

Extended Summary

Death, the final stage of the human life cycle that begins with birth, brings forth profound physical, emotional, and psychological reactions, often manifesting as mourning or depression. As a universal reality for all living beings, death and the rituals that follow it represent ceremonial acts of farewell organized in response to loss. The first major farewell ceremony in the history of the Republic of Türkiye was held for Mustafa Kemal Pasha on 21 November 1938. This national mourning ceremony for Atatürk, organized according to a government-announced program, was conducted simultaneously across the entire country.

Mustafa Kemal Atatürk's funeral ceremonies, held nationwide on 21 November 1938, represented not merely the farewell of a statesman to eternity but also a powerful expression of the Turkish nation's deep love, respect, and gratitude toward its leader. Through the oaths taken during the ceremonies, the Turkish people demonstrated their devotion to Atatürk and their loyalty to his legacy. These oaths went beyond expressions of mourning; they served as pledges to preserve the Republican regime and its reforms for eternity. Throughout Türkiye, public squares filled with citizens expressing affection for Atatürk and loyalty to his principles, creating scenes of profound collective emotion.

One of these national ceremonies took place in İzmir- particularly in its central district and the nearby towns of Çeşme, Tire, and Seferihisar. İzmir had played a decisive role in both the onset and triumph of the National Struggle and regained its freedom under Atatürk's leadership after more than three years of enemy occupation. Consequently, for the people of İzmir, Atatürk was not only a national leader but also a symbol of liberation and independence. The funeral ceremonies held in İzmir on 21 November 1938, within the framework established by the government, thus carried special significance due to the city's unique historical bond with Atatürk.

This study examines the farewell ceremonies organized in İzmir and its districts through a thematic and chronological approach. Drawing upon sources from the Presidency State Archives, as well as contemporary national and local press reports, it aims to reveal the detailed course of this important historical event and to contribute to the scholarly literature on early Republican mourning culture.

In the ceremonies conducted in İzmir's center and districts, the speeches were delivered primarily by leading state officials such as governors, district administrators, and representatives of public institutions, particularly the *People's Houses (Halkevleri)*. A common theme in these speeches was Atatürk's Address to the Youth, which was repeatedly emphasized as a moral and ideological guide. This emphasis reflected a desire to dispel potential anxieties about the future of the Republic and its reforms after Atatürk's passing. Indeed, the closing remarks of these speeches frequently included oaths reaffirming the commitment to protect and sustain the regime and its principles.

Government directives had explicitly instructed that youth should stand at the forefront of these ceremonies. By positioning the younger generation as the guardians of the Republic and its reforms, the state sought to ensure the continuity of Atatürk's vision and the permanence of national unity.

Ultimately, these funeral ceremonies - where state officials and citizens shared a profound atmosphere of mourning - served to reinforce social cohesion and reaffirm the enduring strength of the Republican regime established under Atatürk's leadership. In this regard, the ceremonies held in İzmir, as throughout the rest of Türkiye, were not merely acts of farewell, but rather solemn declarations of the collective determination to uphold and perpetuate Atatürk's principles and reforms.

Giriş

Bir insanın biyolojik olarak canlı olma vasfını yitirmesi anlamına gelen ölüm, bireysel bir olgu olmaktan öte toplumu/toplumlari etkileyen sosyal bir olgudur, esasında. Ölüm algısının bireysel bir olgudan ziyade toplumsal bir olgu olduğu gerçeği Atatürk'ün vefatı için de geçerli bir durumdur.¹ Nitekim Cumhuriyet tarihinde halkın herhangi bir zorunluluk ve yasal yaptırım olmadan kendi istem ve arzuları ile katılıp saygı duruşlarında bulunduğu, ilke ve inkılabına dair bağlılık yeminlerinin edildiği en kalabalık yas töreni Mustafa Kemal Paşa'nın cenaze merasimidir. Devlet erkânının belirlediği şartlar dâhilinde düzenlenen bu cenaze merasimi, sadece halk ile devleti değil aynı zamanda ülkeleri de bu acıda birleştiren, birbirine yakınlığa ulaştıran ulusal ve uluslararası bir etkileşim vasıtası işlevi görmüştür. Bu nedenle devletin saygınlığı ve uluslararası vizyonu açısından önem taşıyan bu törenlerin belli bir disiplin dâhilinde yapılmasına son derece önem verilmiştir.

Esasında Türkiye'de, Cumhurbaşkanlarının cenaze merasimlerinin ne şekilde yapılacağıyla ilgili ilk yasal düzenleme 1956'da yapılan "Askeri Merasim ve Protokol Talimatnamesidir."² Talimatnamenin, 1956 tarihinde yapıldığı dikkate alındığında 10 Kasım 1938'de vefat eden Mustafa Kemal Paşa için bu yasanın geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlantıdan hareketle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ulusal matem törenini Mustafa Kemal için gerçekleştirdiği ve bu merasimin daha sonra bahsi geçen talimatnameye de emsal teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Bu talimatnameden bağımsız olarak yapılan Atatürk'ün cenaze merasimi ve bu merasimin yurt dışındaki yankıları üzerine yapılmış birçok değerli araştırma vardır.³ Lakin bu araştırmalarda daha çok İstanbul ve Ankara'da yapılan cenaze merasimleri ile Atatürk'ün vefatının dünyadaki aksisedaları üzerinde durulmuş, İzmir'de yapılan cenaze merasimlerine ise neredeyse hiç değinilmediği görülmüştür. İzmir merkez ve ilçelerindeki Atatürk'e veda törenlerini gün yüzüne çıkarmayı amaçlayan bu çalışma, tematik ve kronolojik bir sistem dâhilinde doküman ve betimsel analiz yöntemlerinden istifade etmiştir. Bu yöntemler ışığında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) belgelerini, ulusal ve yerel basını, dönemi ihtiva eden literatür kaynakları referans olarak hazırlanan bu çalışma; söz konusu alandaki eksikliği giderip alana daha fazla katkı sağlamayı hedeflemiştir.

Bu kapsamda TBMM Zabıt Cerideleri, Başbakanlık Devlet Arşiv belgeleri, ulusal ve yerel basında konuyu ihtiva eden kaynaklar ile konuya dönük literatür taraması gerçekleştirilmiş; çalışmanın sınırları dahilinde erişim sağlanan tüm bulgular doküman analizi ve betimsel analiz yöntemlerinin eşgüdümlü kullanımı ile çözümlenmiş ve değerlendirilmiştir.

Araştırmada Türkiye evreninde 21 Kasım 1938 tarihinde gerçekleşen ulusal yas töreninde İzmir şehrinin örneklem olarak seçilmesinin bir başka nedeni de bu şehrin, Millî Mücadele'nin başlangıç ve nihai evresinde halk üzerinde güdüleyici, güçlendirici ve özel bir misyona sahip olması etkili olmuştur. 15 Mayıs 1919'dan 9 Eylül 1922 tarihine kadar Yunan işgalinde kalan İzmir şehri, bu yıllarda vatansever Anadolu halkı için "bağım-

¹Hakan Uzun, "Türkiye'de 10 Kasım Törenleri: 'İlk Matem' 10 Kasım 1939'dan, 'Atatürk Haftası' ve 'Matemsiz Atatürk'ü Anma' Günlerine", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 38, 2019, s. 136-137.

²Askeri Merasim ve Protokol Talimatnamesinin detayları için ayrıntılı bakınız: "Askeri Merasim ve Protokol Talimatnamesi", *Resmî Gazete*, No: 9420, 29 Eylül 1956, s. 15665-15667; Alev Özbil, "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlarının Cenaze Merasimleri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 11, S. 22, 2012, s. 25.

³Bu alanda yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Kılıç Ali, *Atatürk'ün Son Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955; Eren Akçiçek, *Atatürk'ün Sağlığı Hastalıkları ve Ölümü*, İzmir Güven Kitabevi, İzmir, 2005; Burak Şimşek, *Türkiye'de 10 Kasımlar (1938-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007; Hakan Uzun, "Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Töreni", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 43, 2009, s. 531-553; Seyfullah Esin, "Atatürk'ün Cenaze Merasimine Dair Hatıralar", *Türk Kültürü*, Y. XIV, S. 157 (Atatürk Sayısı); Nebahat Oran Arslan, "Bir Liderin Ölümü: Kars Gazetelerinde 10 Kasımlar (1938-1960)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, 2008, s. 47-58; Nazlı Ökten, "Ölümsüz Bir Ölüm, Sonsuz Bir Yas: Türkiye'de 10 Kasım", *Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2001, s. 325-346; Yasemin Doğaner, "Millet Liderini Uğurluyor", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, C. IV, S. 2, 2005, s. 45-64.

sızlık”, “özgürlük”, “hürriyet” kavramlarının sembolü haline gelmiştir. İzmir şehrinin Millî Mücadele'deki “bağımsızlık” simgesi Mustafa Kemal Paşa için de geçerliliğini korumuş ve Paşa'nın, bu şehre hususi ve ayrı bir ihtimam göstermesine neden olmuştur. Öte yandan üç yıldan fazla esaret altında kalan İzmir halkının da Mustafa Kemal Paşa'yı; düşmanı alt eden “kurtarıcı”, ülkeyi ileriye taşıyan “inkılapçı”, “yenilikçi”, “çağdaş”, “ilerici” bir lider olarak benimseyip minnet duyması da⁴ araştırmının bu şehir ekseninde ele alınmasının diğer sebeplerini teşkil etmiştir.

Araştırmada başvurulmuş ve İzmir yerel basını arasında öne çıkan *Yeni Asır* ve *Halkın Sesi* gibi yayın organlarının “memleketin umumi siyasetine dokunur mahiyette neşriyatta bulundukları” gerekçesiyle Hükümet tarafından 23 Ekim 1938 tarihinden itibaren bir buçuk ay boyunca kapalı olması⁵ araştırmının basın ayağının daha çok *Anadolu gazetesi* ile İzmir Halkevi dergisi olan *Fikirler* dergisi ekseninde ilerlemesine sebep olmuştur. Araştırmayı yerel basın noktasında bu tekdüzelikten kurtaran, CHP il ve ilçe yönetimleri ile Halk Evlerinin Ankara CHP Genel Merkez yönetimine gönderdikleri ve son derece ayrıntılı hazırlanan raporlar olmuştur. Hatta Ankara'ya gönderilen bu raporlar arasında İzmir'de yapılan merasimlerle ilgili “21 Kasım 1938 Tarihinde Ebedi Şefimiz, Atatürk Heykeli Önünde yapılan Cenaze Töreni Albümüdür” başlığı adını taşıyan bir fotoğraf albümü⁶ de yer almıştır.⁷ Lakin Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yapılan incelemelerde İzmir ilçelerinden sadece Seferihisar, Tire, Çeşme'ye ait gönderilen raporlara rastlanılmış olması araştırmının bu ilçelerle sınırlandırılmasına neden olmuştur. Bu handikapı aşmak amacıyla; Tire, Seferihisar, Çeşme Halkevleri irdelenmiş ve Tire Halkevi'nin 22 Şubat 1935'te, Çeşme Halkevi'nin 20 Şubat 1938'de açıldığı; Seferihisar Halkevi'nin ise açılma tarihinin tam olarak bilinmediği bilgisine ulaşılmamıştır.⁸ Söz konusu Halk Evlerinden sadece Tire Halkevi'nin *Küçük Menderes* adlı bir dergi çıkardığı; lakin bu derginin yayın aralığının 1940-1942 yılları arasını kapsadığı ve bu aralığın araştırma yılı olan “1938” senesiyle örtüşmediği görülmüştür. Bu bağlamda elde edilen envanterler üzerinden Atatürk'ün vefatının İzmir'deki yankıları ile 21 Kasım 1938'de İzmir merkez ve bahsi geçen üç ilçede gerçekleşen cenaze merasimleri analiz edilerek ortaya konmaya çalışılmıştır.

1. Mustafa Kemal Atatürk'ün Vefatı ve Naaşının İstanbul'dan Ankara'ya Getirilmesi

Mustafa Kemal Atatürk, 1937'de yakalandığı amansız hastalığının yanı sıra daha önceki yıllarda da birtakım sağlık sorunları yaşamıştır. 1912'de Trablusgarp'ta gözünden yaralanmış;⁹ Birinci Dünya Savaşı sırasında böbrek sancıları, sıtma nöbetleri geçirmiş;¹⁰ Ağustos 1921'de atından düşüp kaburgasını kırmış;¹¹ 13 Kasım 1923 ve 22-23 Mayıs 1927 gecesi olmak üzere iki kalp krizi atlattır.¹² Mustafa Kemal Paşa'nın, bu rahatsızlıklarının yanında; halsizlik, yorgunluk, iştahsızlık, burun kanamaları, karın ve bacaklarda kaşıntılar

⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490-1-0-0.1431.730.1; “Bütün Gençlik And İçti”, *Anadolu*, 17 Kasım 1938, s. 4; “Atamız İçin”, *Fikirler*, C. 8, S. 179, s. 20; “Öksüz Kalan İzmir”, *Anadolu*, 22 Kasım 1938, s. 4.

⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2.85.93.3.

⁶ BCA, 490-1-0-0.1073.1110.1.

⁷ Söz konusu fotoğraf albümü için bkz. Ek-1.

⁸ Mustafa Özsarı, *Ege Bölgesi Halkevi Dergilerindeki Edebî ve Kültürel Muhteva Üzerine Bir İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2000, s. 21, 29.

⁹ Ali Güler, *Atatürk'ün Ölümü, Cenaze Töreni ve Defin İşlemi Bir Vedanın Ardından Sonsuza Yolculuk*, Truva Yayınları, İstanbul, 2010, s. 16-20; *Fotoğraflarla Atatürk ve Havacılık*, haz. Hv. Öğ. Yb. Deniz Kurt, Hv. Öğ. Bnb. Yavuz Pehlivan, Tarih. Uzm. Erdal Korkmaz, Millî Savunma Bakanlığı Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara, 2020, s. 22.

¹⁰ Sırrı Akıncı, “Atatürk'ün Hastalıkları”, *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1975.

¹¹ Eren Akçiçek, *Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları...*, s. 129-154.

¹² Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 683-691; Eren Akçiçek, *Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları...*, s. 155-161.

olarak görülen karaciğer hastalığının ilk belirtileri 1937 yılının sonlarına doğru ortaya çıkmış,¹³1938 yılının son aylarında¹⁴ ise kritik aşamaya evrilmiştir. Hastalığın ilerlemesi üzerine 26-27 Eylül 1938'de ilk kez komaya giren¹⁵ Mustafa Kemal Paşa, hastalığın şiddetini attırması üzerine 8 Kasım 1938'de girdiği ikinci komadan çıkmayarak 10 Kasım 1938 sabahı 09.05'te hayata gözlerini yummuştur.¹⁶

Atatürk'ün ebediyete intikali olan 10 Kasım günü hükümet tebliği¹⁷ ile açıklandıktan sonra aynı gün Milli Savunma Bakanı Kâzım Özalp, Ankara Garnizon Komutanlığı'na yolladığı bir bildiri ile resmî bina bayraklarının hemen yarıya indirilmesi emrini vermiş, akabinde cenaze töreni ile ilgili esasların tespitine başlamıştır.¹⁸ Atatürk'ün, yüzünün ve sağ elinin mulajı¹⁹ yapıldıktan bir gün sonra 11 Kasım'da vücudu tahnit²⁰ edilmiştir.²¹ Hükümet, 16 Kasım 1938'de gönderdiği tebliğ ile Ulu Önder Mustafa Kemal için 21 Kasım 1938'de resmî cenaze merasimi yapılacağını duyurmuştur.²² Türkiye'de millî matem ilan edilen bu günde tüm memlekette merasimlerin yapılması istenmiştir.²³ Gerçekleştirilecek olan bu merasimlerin nizamî bir şekilde yapılmasını sağlamak için Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Sekreteri ve İçişleri Bakanı Refik Saydam tarafından parti genel müfettişliklerine ve parti il yönetim kurulu başkanlıklarına bir genelge gönderilmiştir.²⁴ Genelge talimatına göre yapılması gerekli olan hususlar şöyle belirtilmiştir: Tüm vilayetlerde saat on dörtte başlayacak olan törenlerde halk, heykel ve büst olan yerlerde bunların etrafında; olmayan yerlerde ise Cumhuriyet meydanlarında toplanacak. Atatürk'ün büst ve heykellerinin olmadığı yerlerde Atatürk'ün iyi bir fotoğrafının bulunduğu büyük bir kürsü kurulacak. Kurulan kürsü siyah işaretin olmadığı Türk ve parti bayraklarıyla bezeneyecektir. Gerçekleşecek olan törende İstiklâl Marşı'ndan sonra Beethoven'ın / Chopin'in "Matem Marşı" çalınacak, bando varsa kullanılacak daha da önemlisi protokolde gençlere ön safta yer verilecektir.

Törenlerde Parti, Belediye ve Halkevi temsilcilerinden olmak üzere üç kişi tarafından bir konuşma yapılacaktır. Belediyesi bulunmayan yerlerde, köy ihtiyar heyetinden biri ile bir genç; Halkevi olan yerlerde ise Halkevi mensuplarından biri bu söylevleri icra edecektir. Atatürk'ün hayatı, icraatları, eserleri ve ölümü nedeniyle ülkede yaşanan kederin ve elemin anlatıldığı bu nutuklar seslendirilmeden önce yerel parti örgütlerince onaylanacaktır. Bununla birlikte Atatürk'ün Gençliğe Hitabından ve Onuncu Yıl Nutku'ndan seçilmiş kesitler okunacaktır. Atatürk'e ulusun, sevgi ve saygısının daim olacağının vurgulandığı bu nutuklardan sonra Atatürk'ün ilke ve inkılabına bir imanla bağlı kalınacağına dair bir ant içilecektir. Tüm yurttaki saat 16.00'da üç dakikalık bir ihtiram vakfesi yapılacak, akabinde önceden hazırlanmış olan altı meşale yakılacak ve Atatürk'ün büstü, heykeli ya da fotoğrafı önünden saygı geçidi yapılarak merasim sona erecektir.²⁵

¹³Eren Akççek, *Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları...*, s. 177-190.

¹⁴*Yeni Asır*, 18-19-20-21-22 İlk Teşrin 1938, s. 1; *Halkın Sesi*, 18-19-20-21-22 İlk Teşrin 1938, s. 1.

¹⁵Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1985, s. 262-264.

¹⁶Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, s. 728-729; Bilal N. Şimşir, *Atatürk'ün Hastalığı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 89-96; *Cumhuriyet*, *Ulus*, *Tan*, *Kurun*, *Son Telgraf*, 11-19 ikinciteşrin 1938.

¹⁷*Ayın Tarihi* I., *10 Kasım'ın Öncesi ve Sonrası*, No: 60, Ankara, ikinciteşrin 1938, s. 30-31.

¹⁸*Belgelerle Atatürk*, Millî Savunma Bakanlığı, Ankara, 1999, s. 89.

¹⁹Mulaj: Bir şeyin bal mumu, alçı vb. bir madde ile kalıbının çıkarılması işlemi, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.12.2024).

²⁰Tahnit: Ölen kişinin vücudunun bozulmaması için yapılan ilaçlama işlemi, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.12.2024).

²¹Eren Akççek, *Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları...*, s. 277-279.

²²Hükümetin konu hakkındaki kararı için ayrıntılı bkz. *Resmî Gazete*, S. 4064, 16 Teşrinisani 1938, s. 10871.

²³*Belgelerle Atatürk*, s. 166; *Anadolu*, 17 Kasım 1938, s. 3, 6.

²⁴Hükümetin ilan ettiği bu genelge için ayrıntılı bkz. *BCA*, 490.1.00.4.19,15; *BCA*, 490.1.0.0.1430.727,1; *Belgelerle Atatürk...*, s. 97-100; *Akşam*, 16 Kasım 1938; *Kurun*, 16 Kasım 1938; *Yeni Sabah*, 16 Kasım 1938; *Son Posta*, 16 Kasım 1938; *Son Telgraf*, 16 Kasım 1938; *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1938; *Denizli*, 17 Kasım 1938.

²⁵*Belgelerle Atatürk...*, s. 97-100.

Törenlerin nizamî bir şekilde yapılabilmesi için yetkili kuruluş temsilcilerinden bir heyet oluşturulması, toplanma yerlerinin hazır edilmesi ve töreni yönetecek memurların parti mensupları arasından seçilip görevlendirilmesi genelgenin hükümleri arasındadır. Ayrıca genelgede yapılacak törenlere ait çekilen fotoğraflar ile gerçekleştirilen etkinliğin bir tutanak ile CHP genel sekreterliğine gönderilmesi gerektiği de belirtilmiştir.²⁶

16 Kasım 1938'de genelgeye, halkevlerinde merasimin nasıl yapılacağına dair ek bir genelge ilave edilmiştir. Bildiriye göre: Halkevinde gerçekleşecek tören, 21 Kasım 1938'de saat 11.00'de İstiklal Marşı ile başlayacak, Mustafa Kemal Paşa'nın yaşamı ve eserleri hakkında bir nutuk verilecek, Gençliğe Hitabe okunacak ve saygı duruşundan sonra merasim son bulacaktır. Yine aynı gün saat 14.00'te başlayacak merasimde Halkevi üyelerinden biri ayrıca bir konuşma yapacak, 22 Kasım tarihinden itibaren Halkevleri mesailerine başlayacaktır.²⁷

Yayınlanan tamimler ve kararnameler, resmi kurum ve kuruluşların merasimi nasıl gerçekleştireceğine dair bilgileri ve emirleri içerirken, halkın merasime katılımına yönelik herhangi bir yaptırımın olmaması son derece manidardır.²⁸ Zira, Hükümet halkın merasimlere gönüllülük esası çerçevesinde iştirak edeceğinden emindir. Hükümetin, halka bu konuda bir yönlendirme yapmamasının nedeninin halkın, Mustafa Kemal Paşa'ya duyduğu minnet borcunun yarattığı sevgi ve saygıdan kaynaklandığı ileri sürülebilir. Nitekim İstanbul ve Ankara'daki cenaze törenlerinde bulunanlardan: Zekeriya Sertel'in: "*Karaköy'e kadar her yer insanla doluydu...*"²⁹ gözlemi, Yaşar Nabi'nin: "*Her yaştan her boydan yüz binlerce insan...*"³⁰ tespiti, Ekrem Talu'nun: "*Bu bir insan kalabalığı değil, bir elem selidir...*"³¹ benzetmesi, Cemal Kutay'ın: "*Ayakta olan milyonluk bir şehir... Hiç kimsede ayakta duracak hal kalmamış...*"³² saptaması, Behçet Kemal Çağlar'ın: "*Yolun kenarındaki setler insanlarla dolu. Hıçkırıktan arabanın ve ayakların sesleri duyulmaz oldu*"³³ betimlemesi, Sabahattin Sönmez'in: "*İstasyon baştan aşağıya siyahlar giyinmişti. İstasyonu dolduran yüzlerce kişi konuşmuyordu*"³⁴ tasviri hükümetin bu güvenini dönemin canlı tanıkları ışığında ortaya koymaktadır. Öte yandan cenaze merasiminde; Cumhurbaşkanı İsmet Paşa'nın,³⁵ Başbakan Celal Bayar'ın,³⁶ Salih Bozok'un, Kılıç Ali'nin,³⁷ tüm devlet erkânının, "*ağlayarak akın akın geliyorlardı*"³⁸ denilen halkın bu kayıp için yaş akıtması acının müşterek olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte: İngiltere, Fransa, SSCB, Almanya, İran, Yunanistan, Romanya, İspanya, Bulgaristan... gibi devlet temsilcilerinin askerleriyle birlikte cenaze merasiminde saf tutmaları Atatürk'ün vefatının sadece Türk ulusu adına değil insanlık adına da evrensel ve önemli bir olay olduğunu ispatlamaktadır.³⁹

²⁶Akşam, 16 Kasım 1938; Son Posta, 16 Kasım 1938; Son Telgraf, 16 Kasım 1938; Cumhuriyet, 16 Kasım 1938; Denizli, 17 Kasım 1938.

²⁷BCA, 490.1.0.0.4.19,15; Uğur Üçüncü, "Atatürk'ün Cenaze Merasimi Sırasında Türkiye'de Yapılan Matem Törenleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. XIII/1, 2013, s. 83.

²⁸Hakan Uzun, "Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Töreni", s. 535.

²⁹Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977, s. 217

³⁰Yaşar Nabi, "Vedaların En Hazini", *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1938, s. 1-3.

³¹E. Ekrem Talu, "Ankara Ağlıyor", *Son Posta*, 21 Kasım 1938, s. 4.

³²Cemal Kutay, "Büyük Ölünün Tabutu İstanbul'dan Ayrılırken", *Ulus*, 21 Kasım 1938, s. 5

³³Asım Us, "Ankara'da Cihanşümül Hadise", *Kurun*, 22 Kasım 1938, s.1-2.

³⁴Sabahattin Sönmez, "Ağır Ağır Adımlarla ve Mütemedi Ağlayışla Gardan Katafalka", *Ulus*, 21 Kasım 1938, s.4.

³⁵Abidin Daver, "İsmet İnönü'nün Göz Yaşları", *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1938, s. 2.

³⁶"Başvekil Şehrimizde", *Tan*, 19 Kasım 1938, s.3.

³⁷Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün...*, s. 265.

³⁸Hikmet Münir, "Unutulmaz Hatıralar 1", *Kurun*, 22 Kasım 1938, s. 3.

³⁹*Ulus*, 22 Kasım 1938, s. 5; *Anadolu*, 23 Kasım 1938, s.1.

2. Atatürk'ün Vefatının İzmir'deki Yankıları

Hükümetin tüm memlekette belirli bir nizam dâhilinde tertip edilmesini istediği bu törenlerden biri de İzmir ilinde gerçekleştirilmiştir. Milli Mücadele'yi örgütlerken ve mücadele yöntemini belirlerken halkın İzmir'in işgaline tepkisini Milli Mücadele lehine iyi ve doğru bir şekilde kanaliz eden Mustafa Kemal Paşa için İzmir şehri, son derece özel bir yere sahipti.⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa, İzmir şehrinin Millî Mücadele'deki anlamını yıllar sonra bu şehirde son günlerini geçiren ve vefat eden annesi Zübeyde Hanım'ın mezarı başında söylediği şu sözleriyle dile getirmiştir: “Zavallı validem bütün millet için mefkûre olan İzmir'in mukaddes toprağına tevdi vücut etmiş bulunuyor.”⁴¹

Öte yandan 15 Mayıs 1919'dan 9 Eylül 1922 yılına kadar işgal altında kalan İzmir için de şehri düşman işgalinden kurtaran Türk Ordusunun Başkomutanı Mustafa Kemal Paşa'nın da ayrı bir yeri ve önemi vardı. İzmirli, kendileri için son derece özel olan Atatürk'ün vefat haberini Vali Fazlı Güleç'in, il makamından 10 Kasım 1938 Perşembe günü hoparlörlerden yaptığı konuşması⁴² ile öğrenmişlerdir.⁴³ İzmir Şehir Meclisi aynı gün toplanmış ve Belediye Başkanı Behçet Uz, Atatürk'ün milletine kazandırdığı değerlere, gelecek nesillerin onun tesis ettiği rejime ve eserlerine sahip çıkacaklarına binaen bir konuşma yapmıştır. Behçet Uz'un söyleviden sonra söz alan Avukat Mustafa Münir Birsell,⁴⁴ Türk ulusunun en değerli varlığını yitirdiğine, İzmirli, maddi manevi mevcudiyetlerini Atatürk'e borçlu olduklarına, Mustafa Kemal'in, vefatının İzmir için çok derin bir acı olduğuna ve onun kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin daima korunup kollanacağına vurgu yapmıştır. Birsell'den sonra meclisin kadın üyelerinden Belkıs Bilman,⁴⁵ Avukat Baha Yörük, Sadi İplikçi, Atıf İnan da aynı minval üzerine birer konuşma gerçekleştirmişlerdir.⁴⁶

11 Kasım 1938'de İzmir yerel gazetelerinden olan *Anadolu* gazetesi “Atatürk'ünü kaybettin, için yaralandı sen sağ ol Türk milleti”⁴⁷ manşetiyle çıkmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın hayatına ve yaptığı inkılabı iç sayfalarda detaylı bir şekilde yer vermiştir. 12 Kasım'da “İzmir ızdırap ve gözyaşı içinde” başlığıyla çıkan gazete Ata'nın kaybı karşısında duyulan elem ve kederin yanı sıra Cumhurbaşkanı olarak seçilen İsmet İnönü'nün Meclis'te Atatürk'ün ölümü münasebetiyle dillendirdiği: “Kadir bilen ve büyük evlat yetiştiren milletimizin yüreğinde Kemal Atatürk adı, sevgi ve hürmet içinde ebedî olarak yaşayacaktır...”⁴⁸ sözlerine yer vermiştir.

17 Kasım'da, İzmir Esnaf ve Ahali Bankası Genel Müdürü Atıf İnan; Halkevi'nde yaptığı konuşmasında “Tarihe mal olmuş inkılapçıların en büyüğü.” ifadeleriyle Atatürk'ün inkılapçı kişiliğine; “âlemşümül bir şef” cümlesiyle de evrensel yönüne vurgu yapmıştır.⁴⁹ İnan, ayrıca “Eserlerine olan bağlılığımızın ilk tecellisi meydana.” sözleriyle halkın cenazeye gösterdiği büyük ilgiye dikkat çekmiş, Devlet başkanlığına İsmet Paşa'nın getirilmesinden duyulan memnuniyeti ise “Başımızda O, izinde hepimiz, eserin ebediyen, sen ebediyen yaşayacaksın.” tümcesiyle dile getirmiştir.⁵⁰

⁴⁰Yasar Aksoy, *Smyrna; İzmir Efsaneden Gerçeğe*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2002, s. 133.

⁴¹Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 78-79.

⁴²Fikirler, s. 4-6, 38-39.

⁴³Vali Fazlı Güleç'in konuşmasının ayrıntıları için bkz. *Anadolu*, 11 Kasım 1938, s. 4.

⁴⁴“Şehir Meclisi İzmir'in Derin Hislerine Tercüman Oluyor”, *Anadolu*, 11 Kasım 1938, s. 4.

⁴⁵“Şehir Meclisi İzmir'in Derin Hislerine Tercüman Oluyor”, *Anadolu*, 11 Kasım 1938, s. 4.

⁴⁶“Şehir Meclisi” *Anadolu*, 11 Kasım 1938, s.6.

⁴⁷“Atatürk'ünü Kaybettin, İçin Yaralandı Sen Sağ Ol Türk Milleti”, *Anadolu*, 11 Kasım 1938, s.1.

⁴⁸İnönü'nün Nutukları”, *Anadolu*, 12 Kasım 1938, s.1.

⁴⁹“Atamız İçin”, *Fikirler*, s. 20.

⁵⁰“Atamız İçin”, *Fikirler*, s. 21.

İzmir, ertesi günlerde 21 Kasım 1938'de tüm yurttaki gerçekleştirilecek olan cenaze merasimi için hazırlıklara başlamıştır. *Anadolu* gazetesi "İzmir'de de merasim var." *Büyük öndere tarihi, milli şerefi ile mütenasip bir tören hazırlandı.*⁵¹ başlığı ile tören ile ilgili yapılan hazırlıkları duyurmuş ve Mustafa Kemal'e ithafen kaleme alınan şiir ve yazıları yayımlamıştır.⁵² Gazete, 11 Kasım'dan itibaren yayımlamaya başladığı şiir ve yazılara sonraki günlerde sayfalar ayırmıştır.⁵³ Yine *Anadolu* gazetesi, 16 Kasım 1938 günlü sayısında Behçet Uz'un Atatürk'ün ölümü nedeniyle Cumhurbaşkanı'na çektiği taziye telgraflarına Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 'teşekkür'; TBMM Başkanı Abdülhalik Renda ile Başbakan Celal Bayar'ın 'acılarının ortak' olduğunu içeren cevaplarını neşretmiştir.⁵⁴ Diğer taraftan Behçet Uz'un yanı sıra İzmir Valisi ve CHP Başkanı Fazlı Güleç, Ticaret ve Zaire Borsası Reisi Mazhar İzmirlioğlu, Halkevi Başkanı Şehime Yürüş gibi İzmir şehrinin ileri gelen devlet adamları ve kuruluşları da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne taziye telgrafları göndermişlerdir.⁵⁵

Ankara'daki gençler 16 Kasım saat 14.00'te Ulus Meydanı'nda toplanıp ihtifal töreni düzenleyip ant içerken; İzmir'deki gençler de Ata'nın Heykeli önüne gelerek Ata'ya olan bağlılıklarını dile getirmişlerdir.⁵⁶ Bu bağlılık konuşmalarından birini İzmir Erkek Lisesi talebelerinden Kazım Özener şu sözleri ile dile getirmiştir⁵⁷:

"... onun bize yol gösteren sesi her an kalplerimizde dolaşacak, onun bize verdiği iman damarlarımızda daima yanacaktır... İmanlı ve kudretli gençlik! Atatürk gençliği! Beraber haykıralım, beraber ant içelim, onun eseri yaşayacak, onu biz ve çocuklarımız yaşatacağız..."

İzmir Kız Lisesi talebelerinden Nebahat de: "...Senin kanla, kılıçla, ateşle kurtardığın İzmir, biz İzmir çocukları, biz Türk gençleri; senin tarihler dolusu hatıranı, şimşekler çaktıran dehanı, yılmayan dünyaya boyun eğdiren kudretini daha candan daha içten duyanlardınız Ata'm!.." sözleriyle Ata'ya olan sevgi ve minneti ifade etmiştir.

Karşıyaka Kız öğretmen Okulu öğrencilerinden Sabahat Şayman ise gençler ile halkın büyük bir coşkuyla iştirak ettiği şu yemini okumuştur⁵⁸:

"Biz Türk gençliği; Atasının bıraktığı mirasa, onun Cumhuriyet'ine, onun inkılabına onun kuvvetli ve kudretli rejimine daima sadık, toprağına kanımızı, istiklaline canımıza vermeye şerefimiz, gençliğimiz, namusumuz ve Türklüğümüz namına yüce abidenin önünde söz verip ant içiyoruz..."

Ayrıca İzmir Erkek Lisesi de Ulu Önder Atatürk'e duydukları derin sevgiyi göstermek için bir toplantı yapmıştır. 2.000 gencin Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılık noktasında ant içtikleri bu toplantı Müdür Hilmi Erdim'in heyecanlı hitabesi ile başlamış, öğretmenler ve talebeler tarafından söylevler verilmiş, İstiklal Marşı'nın okunmasından sonra üç dakikalık saygı duruşu yapılmıştır.⁵⁹

Ankara'da yapılacak olan cenaze merasimine İzmir şehrinin temsilen; Belediye Reisi Dr. Behçet Uz, Parti namına B. Reşat Leblebicioğlu, Halk adına Avukat B. Münür Bilsel'den oluşan bir heyetin gideceği 17 Kasım'da

⁵¹"İzmir'de de Merasim Var" *Anadolu*, 16 İkinciteşrin 1938.

⁵²*Anadolu*, 16 İkinciteşrin 1938, s. 2.

⁵³*Anadolu*, 11-22 Kasım 1938.

⁵⁴"Şehir Meclisi", *Anadolu*, 16 Kasım 1938, s.3.

⁵⁵TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, Cilt: 28, İçtima: 4, Onbirinci İnikad, 14 Aralık 1938, s. 43.

⁵⁶Melih Tinal, "Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri ve Vefatının İzmir'deki Yankıları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 7 S. 16, 2008, s. 28; Burak Şimşek, *Türkiye'de 10 Kasımlar...*, s.11.

⁵⁷"Bütün Gençlik And İçti", *Anadolu*, 17 Kasım 1938, s. 4.

⁵⁸"Bütün Gençlik And İçti", *Anadolu*, 17 Kasım 1938, s. 4.

⁵⁹"Bütün Gençlik And İçti", *Anadolu*, 17 Kasım 1938, s. 4.

açıklanırken; İzmir'de Ata'ya layık bir cenaze merasimi için bir programın hazırlanıp ilan edileceği duyurulmuştur.⁶⁰

21 Kasım Pazartesi günü yapılacak törenle ilgili hazırlanan program talimatnamesi bütün kurumlara hatta evlere gönderilmiştir.⁶¹

Cumhuriyet Meydanı'nda yapılacak törenin esaslarının belirlendiği talimatnameye göre tören yeri olan Cumhuriyet Meydanı'na devlet erkânı koyu renk elbiseler; halk ise en iyi elbiselerini giymiş olarak gelecek, emniyet ve belediye zabıtası, duruş vaziyetini gösteren krokiye göre herkese yerini gösterecek, törene bayrak ve levha gibi şeyler getirilmeyeceği gibi hiçbir siyah işaret de bulunmayacak, alkış ve buna benzer hareketler yapılmayacak, yüksek sesle konuşulmayacak, derin ve azim bir sükûnet tesis edilecek, tüm araçlar düdükten tören bitinceye kadar hareket etmeyecek, korna çalmayacaklardır. Bütün kurum ve kuruluşlar ile halktan arzu edenler, Cumhuriyet Meydanı'na gelirken çelenk getirebilecek; lakin çelenklerde hiçbir siyah işaret bulunmayacaktır. 21 Kasım Pazartesi günü bütün dükkân, mağaza, gazino, sinema ve diğer müesseseler kapalı olacaktır. Bu nedenle halk, ekmek ve diğer ihtiyaçlarını pazar günü temin edecektir.⁶² Bununla birlikte Halk Evlerinde yapılacak tören için hazırlanan yönergede; törene saat 11.00'de İstiklal Marşı ile başlanacağı, Atatürk'ün yaşamı hakkında bir söylev verileceği, Gençliğe Hitabın okunacağı ve nihayetinde üç dakikalık saygı duruşunun yapılacağı belirtilmiştir.⁶³ Ayrıca törenin nihai aşaması olan geçit merasiminde herhangi bir kargaşaya mahal vermemek için Tören Komisyonu tarafından bir geçit sırası hazırlanmıştır.⁶⁴

⁶⁰"İzmir'de Büyük Ölünün Ebediyete Verileceği Gün", *Anadolu*, 18 Kasım 1938, s.1, 4.

⁶¹Hazırlanan bu program talimatnamesinin esasları sıra ile şöyledir: 1. 21 Kasım günü tüm resmi, yarı resmi kurum kuruluşlar ile mektepler kapanacaktır. 2. Eğlence yerleri 22 Kasım 1938 Salı gününe kadar kapalı olacaktır. 3. Merasimden bir gün önce akşam 21:00'dan itibaren tüm parti, kamu ve ocak binalarında veya mıntika dahilindeki geniş yerlerde halk toplanacak kendilerine Atatürk'ün hayatı hakkında partili arkadaşlar tarafından söylevler söylenecek, Gençliğe Hitabe okunacaktır. 4. Kamu başkanları merasimi iştirak edecek partili olsun olmasın bütün halka merasimde yer verilecek. 5. 21 Kasım Pazartesi saat 11:00'de Karşıyaka ve İzmir'de Halk Evleri'nde İstiklal Marşı ile başlanacak bir toplantı yapılacak. Ardından büyük önderin hayatı hakkında bir nutuk verilecek, Gençliğe Hitabe okunacak ve üç dakikalık saygı duruşunda bulunulacaktır. 6. Halk Evleri 22 Kasım 1938 Salı gününe kadar kapalı kalacak ve başka bir faaliyet yapmayacaklardır. 7. Ankara'da yapılacak olan cenaze törenine uydun olarak, İzmir'deki merasime 21 Kasım Pazartesi saat 14:00'te Atatürk Heykeli önünde başlanacaktır. 8. Törene askeri kıtalar ve askeri mensupların katılma şekli bir emir dahilinde mevkii komutanlığı tarafından tertip edilecektir. 9. Törenden yarım saat önce ordu mensupları, mektepliler, sporcular, parti mensupları, cemiyetler, müessese mensupları ve halk gösterilecek olan yerlere geçeceklerdir. 10. Resmi daireler, müesseseler, teşekküller ve halktan arzu edenler kırmızı kurdeleli çelenklerini heykelin önüne bırakabileceklerdir. 11. Saat tam 14:00'de askeri bandonun çalacağı İstiklal Marşı ve onu takiben Beethoven'in/Chopin'in Matem Marşı'ndan sonra Parti Başkanı tarafından bir söylev verilecektir. Buna müteakip aşağıdaki sıra ile: A) Parti adına il yönetim kurulu Üyesi Ekrem Oran B) Belediye adına Reis Muavini Suat Yurtkoru C) Gençlik adına Kültür Müdürlüğünün münasip göreceği bir mektepli D Halk Evleri adına Kız Lisesi Türkçe Öğretmeni Bayan Kevser Acarlar tarafından birer söylev verilecektir. Son söylevde inkılap esaslarının ve rejimin korunması için büyük şefin yüksek ruhu önünde ant içilecektir. 12. Saat 16:00'da atılacak bir topla üç dakikalık sükût ve ihtiram vakfesine girilecek ikinci topla vakfe sona erecektir. 13. Vakfeden sonra heykel önündeki altı oklu meşaleler yapılacak, akabinde ihtiram geçidi başlayacaktır. Bu ihtiram geçidinde her teşekkülünün sırasını tanzim komitesi tertip ve tebliğ edecek. 14. Geçiş sıralarında parti kamularına ve onlara tabi semtlerin sayın halkına alfabe sırası ile yer verildiğinden bu tertibin hiçbir suretle bozulmaması rica edilecek. 15. Geçişte mektepler Kültür Direktörlüğünün vereceği tertibe uyacak, halk ve parti safları altışarlı sıra içeceklerdir. 16. Geçenlerden; mektepliler, askeri usullerle heykele doğru ilerleyecek, siviller heykele beş adım kala şapkalarını selam vaziyetinde ellerini alıp yüzlerine heykele ve meşalelere tevcih edecekler. 17. Merasimde sembolik manada siyah hiçbir işaret bulunmayacak ve herkes en iyi elbiselerini giyerek gelecektir. Mevcut olanlar frank bulunmayanlar ise itinalı giyineceklerdir. 18. Ata'nın heykelinin önüne konacak olan çelenklerde hususi levhalardan başka bir şey taşınmayacaktır. 19. Bu programın tatbikine Merkez Kumandanlığı, Emniyet ve Kültür Direktörleri, Parti il Yönetim Kurulundan Mehmet Aldemir ve Belediyeden Suat Yurtkoru nezaret edecektir. 20. Törene iştirak edemeyip evlerinde veya herhangi bir yerde bulunacak ihtiyar ve hasta veya mazur vatandaşların da top sesleri ile ihtiram vakfesine gidip çıkmadan umuma uymalarını milletimize istiklalini, vatanımıza varlığını temin eden ulu şefimize bir saygı işareti olarak rica ederiz. 21. Halkımızdan okuma yazma öğrenmeyen ihtiyarlara, okur-yazar gençlerin bu program hükümlerini anlatmaları ve onların da törenden hisse-lendirilmeleri milli bir ödevdir. "İzmir'de Büyük Ölünün Ebediyete Verileceği Gün", *Anadolu*, 18 Kasım 1938, s. 6.

⁶²BCA, 490-1-0-0, 1431.730.1.

⁶³BCA, 490-1-0-0, 1431.730.1.

⁶⁴Komisyonun hazırladığı geçit merasimi sırası şöyledir:
1. Ordu

Gerek Hükümet'in gerekse de İzmir CHP İl Teşkilatı, belediye, Halkevleri ve Ordu birimlerinin koordinatörlüğünde itinalı bir şekilde hazırlanan ve ilan edilen cenaze merasimine dair yönerge ve kararnamelere göre 21 Kasım 1938 Pazartesi günü İzmir merkez olmak üzere Seferihisar, Tire, Çeşme gibi ilçelerde yapılan merasimler şöyle gerçekleşmiştir.

2.1. 21 Kasım 1938'de İzmir'de Gerçekleştirilen Cenaze Merasimleri

2.1.1. İzmir Merkezde Gerçekleştirilen Cenaze Merasimi

21 Kasım Pazartesi günü saat 11.00'de Halkevi Salonunda toplanan gençlik ve partililer, yönergeye uygun olarak İstiklal Marşı ile törene başlamış, Atatürk'ün Gençliğe Hitabı okunmuş ve iki hatip tarafından Atatürk hakkında söylevler verildikten sonra üç dakikalık ihtiram vakfyesi yapılmıştır.

Ulusal matem gününü kayıt altına alan *Ayın Tarihi* dergisi, İzmir halkının derin bir sevgi, saygı ve minnet duydukları liderlerine son görevlerini yapmak için 21 Kasım 1938'de Cumhuriyet Meydanı'na adeta akın ettiğini belirtmiş; merasime gençlerden, kadınlardan, çocuklardan, erkeklerden, yürümekte zorluk çeken yaşlılardan oluşan büyük bir halk kesiminin katılım gösterdiğini ve Kordon Boyunun adeta bir insan selini andırdığını dile getirmiştir.⁶⁵ Diğer taraftan *Anadolu* gazetesi de bu durumu, tören alanı adım atılamaz hale gelmiştir, sözleriyle onaylamıştır.⁶⁶

CHP İzmir merkezinden, Ankara CHP Genel Sekreterliği'ne Vali ve CHP Başkanı Fazlı Güleç tarafından gönderilen raporun içeriği bu durumu resmi anlamda teyit eder mahiyettedir. Söz konusu rapor şöyledir: 21 Kasım tarihinde Dahiliye Vekaletinin arz ettiği tebligat ile ebedi şef için yapılan cenaze töreni bütün yurttaşların katılımı ve içten alakası ile yapılmıştır. On altı yıl önce kendilerini esaretten kurtaran Atatürk ve askerlerine minnet ve şükranlarını sunmak için Kordon Boyu'na akan İzmir halkı, 21 Kasım'da büyük komutan ve lidere minnet borçlarını ödemek için yine Kordon Meydanı'na akın etmişlerdir⁶⁷ Öyle ki İzmir merkezde Atatürk'ün Heykeli etrafına törene üç saat kala 10.000'den fazla vatandaş gelmiştir. Bu sayı saat 14.00'e doğru 70.000'i bulmuştur. Törene halkın yoğun bir şekilde katılması nedeniyle Cumhuriyet Meydanı, halk kitlesini alamaz hale gelmiş ve bu nedenle halkın bir kısmı Deniz Bank'tan tedarik edilen vapur ve şatlara yerleştirilmiştir.⁶⁸

Halkın yanı sıra; Vali ve Parti Başkanı Fazlı Güleç, Mevkii Komutanı General Rasim Aktuğ, İzmir'de bulunun konsoloslar ile yabancı kurum mensuplarının⁶⁹ iştirak ettiği törene saat 14.00'te hep bir ağızdan söylenen İstiklal Marşı ile başlamıştır. Akabinde Chopin'in matem marşı çalınmış ve kürsüye çıkan Vali Fazlı Güleç:

2. Jandarma
3. İlçebay, Saylavlar, Askerlik şubesi reisi, Tabur Komutanı, Cumhuriyet Müddei Umumisi, Belediye reisi.
4. Bilumum Muvazzaf ve ihtiyat subaylar.
5. Devlet memurları, umumi ve belediye meclisleri azaları, doktorlar, avukatlar, banka direktör ve memurları.
6. Gençlik
7. Mektepler, başlarında direktör ve öğretmenleri olduğu halde:
 - a) Ortaokul
 - b) Cumhuriyet ilkokulu
 - c) İstiklal ilkokulu
 - d) İnönü ilkokulu
 - e) Zafer ilkokulu
8. Sporcular
9. Halk Partisi başkan ve idare heyeti ve mahalle ocak idare heyetleri
10. Halkevi başkan ve idare heyeti
11. Bütün cemiyet, müesseseler başkan, idare heyeti ve mensupları (alfabe sırası ile)
12. Halk. BCA, 490-1-0-0, 1431.730,1.

⁶⁵*Ayın Tarihi*, s. 72-73.

⁶⁶"Öksüz Kalan İzmir", *Anadolu*, 22 Kasım 1938, s. 1.

⁶⁷*Ayın Tarihi*, s. 73.

⁶⁸BCA, 490-1-0-0, 1431.730,1.

⁶⁹*Ayın Tarihi*, s. 72.

"Türk Milleti, Kemal Atatürk'ün şahsında büyük bir komutan, dahi bir siyasi kurucu, büyük bir kurtarıcı kaybettiğinden haklı bir matem içindedir. Millî Türk camiası içinde Atatürk'e İzmir'in hususi rabtasını icap ettiren tarihî sebepler izahtan müstağnidir. Bundan ötürüdür ki İzmir'in tasası da daha büyük, gönül yarası da daha derindir."⁷⁰ sözleriyle Mustafa Kemal Paşa'nın vefatı nedeniyle duyulan elemi ve Paşa'nın, İzmir halkı için kıymetini ortaya koymuştur. Güleç, nutkunu: "Bu sonsuz tasa içinde bize teselli verecek. Büyük şefin eserleri ve koyduğu kendine mahsus ölmez rejimle temin ettiği ebedi ve eserleri ile ve bilhassa orijinal rejimi hükümet idare ve sistemi ile bize ve bizden sonra gelen nesillere ebedi bir kudret hazinesi olarak kalacağı ve onun hatırası Türk milleti için enerji kaynağı olarak yaşayacağı imanidir. Bu iman da büyük önderin ölmezliği de mündemiçtir..."⁷¹ sözleriyle Mustafa Kemal'in tesis ettiği devletin ve gerçekleştirdiği inkılabın yaşatılacağını ifade ederek sürdürmüştür.⁷²

Vali Güleç'in hitabesinden sonra CHP il yönetim kurulu üyesi Mehmet Aldemir şu nutku söylemiştir⁷³:

"Vatandaşlar: Günlerden beri yalnız Türklük âleminin değil insanlık ve medeniyet dünyasının tesirinden uzaklaşmadığı acı ve israflı bir hadise ile karşı karşıyayız. Gözyaşlarımız sel gibi aktı. Şu anda Türk milletinin heyecanı bir kalbin vuruşu gibi şiddetli ve ahenklidir. Yaş farkı olmaksızın 17 milyon Türk; yalnız onun için ağlıyor, hep onu düşünüyor. Şimdi temiz ruhunun gölgesinde manevi ve asil varlığının huzurunda aynı duygu, aynı ülkü aşkı ile toplandığımız ebedi şef artık bizden madden ayrılmış bulunuyor ..."

Nutkuna Mustafa Kemal'in vefatının, Türkiye ve dünya devletleri açısından ne denli büyük bir kayıp olduğunu söyleyerek başlayan Aldemir, yıkılmakta olan bir imparatorluktan yeni bir devlet inşa eden ve bu devleti muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak için yılmadan bazen bir asker, bazen siyasi bir hatip, bazen bir çiftçi, bazen bir köylü gibi kimliklere bürünerek çalışan Mustafa Kemal Paşa'nın, 15 yılda tarihin derinliklerine, Türklüğün benliğine hükmedip kök salan Kemalizm rejimini Avrupa devletlerine kabul ettirdiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca "Senin ulu adın benliğimizin içini saran aziz hatıraların, bizim milli destanımızdır." sözleri ile Atatürk'ün ülkü bayrağını mukaddes bir emanet olarak gördüğünü ifade eden Aldemir, bu büyük acının en büyük teselli kaynağının Mustafa Kemal'in sözlerine atıf yaparak: "...Ben yurdun gecelerini beklerim, şafak söktükten sonra başımı yastığa koyup birkaç saat müsterih uyuyabiliyorsam İnönü'nün o saatlerde uyanmış olduğunu bildiğim içindir."⁷⁴ İsmet İnönü'nün, Cumhurbaşkanlığı gelmesi olduğunu belirtmiştir.

Aldemir'den sonra söz alan İzmir Belediye Reisi Muavini Suat Yurtkoru:

"Gökten bir yıldırım mıdır düşen? Nedir bu elemli manzara? Niçin böyle gözlerimiz yaşlı, kalplerimiz yaşlı, bitkin perişanız? Atatürk'ü kaybettik. Onun için ağlıyoruz, çırpınıyoruz; felekten, kaderden, ecelden intikam almak istiyoruz..."⁷⁵ sözleriyle Büyük Önderin vefatı nedeniyle duyulan ızdırabı son derece etkili bir şekilde ortaya koymuş ve bu kaybın bilhassa Ege ve İzmirli için daha derin olduğunu dile getirmiştir. Bu derinliğin nedenini ise şöyle açıklamıştır⁷⁶:

"...Egeliler, İzmirli, bütün alem ağlıyor bütün dünya yas tutuyor. Fakat bu yas, bu elem, bu umumi ızdırıp bizimki kadar, sizlerinki kadar büyük ve geniş olamaz. Gözlerinizi çevirin, bakın. 1922 senesi Eylül'ünün onuncu günü İzmir'in doğusundan Nif Dağları üzerinden O, ilk defa İzmir'e doğmuştu: ne şanlı ne heybetli ne güzel ne nurlu bir doğuş..."

⁷⁰"Öksüz Kalan İzmir", *Anadolu*, 22 Kasım 1938, s. 2; BCA, 490.1.0-0, 1431.730,1.

⁷¹"Öksüz Kalan İzmir", *Anadolu*, 22 Kasım 1938, s. 2; BCA, 490.1.0-0.1431.730,1.

⁷²"Öksüz Kalan İzmir", *Anadolu*, 22 Kasım 1938, s. 2.

⁷³"Atatürk Heykeli Önünde", *Fikirler*, s. 22; BCA, 490-1-0-0, 1431.730,1.

⁷⁴BCA, 490-1-0-0, 1431.730,1

⁷⁵BCA, 490-1-0-0, 1431.730,1.

⁷⁶BCA, 490-1-0-0, 1431.730,1.

Ayrıca Türk milletini saadete, esaretten istikbale değil cehaletten aydınlığa, gerilikten medeniyete kavuşturur bu kahramanın, halkın sorunlarıyla meşgul olduğunu ve icraatlarını bizzat takip ettiğini belirtip “Tek kelimeyle o, mukaddes varlığını millete mahvetmişti bugün gibi hatırlıyoruz. O milletini yeni bir inkılabı, yeni bir terakki hamlesine kavuşturma sırası geldiğine karar verince yaz kış; soğuk sıcak tanımayarak Ankara’dan yola çıkar, köy köy, kasaba kasaba, şehir şehir dolaşarak bir Cumhur Reisinden, bir devlet reisinden çok daha halka yakın, millete yakın hislerle bir babadan daha çok sevgi ve şefkatle milleti ile temas eder konuşur, münakaşa eder ve yaptırmak istediği inkılapları böylece halk tabakalarının içine kadar bizzat yapar, ikna eder ve bizi inandırır. Biz ona inanırdık çünkü ondan gelen her şey onun bize verdiği her şey daima güzel, iyi ve bizim için faydalı olurdu biz ona inanırdık...”⁷⁷ diyerek elde edilen bütün kazanımların Atatürk’e borçlu olduğunu ve dünya tarihinde hiçbir liderin milleti tarafından bu kadar sevilmediğini “... Bu ulvi ve tarihi dakikada bütün dünyaya ilan ediyoruz ki hiçbir millet şefni bizim Atatürk’ü sevdiğimiz kadar sevmemiştir, sevemez de. İlan ediyoruz ki hiçbir millet şefine bizim Atatürk’e inandığımız kadar inanmamıştı inanamaz da ve bütün dünya biliyor ki hiçbir millet şefinin yolunda şefinin gösterdiği yolda kanını bizim kadar seve seve akıtmamıştır akıtamaz da...”⁷⁸ sözleriyle ifade edip Atatürk’ün yolundan ayrılmayacaklarına Türk istiklalini ve Cumhuriyeti’ni ilelebet koruyacaklarına dair Türklük ve namusları üzerine ant içmiştir.

İzmir Kız Lisesi son sınıf öğrencilerinden Nebiye Öznehir: “Aziz vatandaşlar yaslı Ataseverler” sözleriyle başladığı söylevinde Millî Mücadele sürecini kısaca özetlemiş, ardından İzmir’i esaret ve istiladan kurtaran Mustafa Kemal’in kaybının ne denli derin bir elem ve kedere neden olduğunu: “Tarih hiçbir milletin bir insana karşı duyduğu sevginin böyle bir tufan olduğunu ve onun ölümüyle duyulan acının böyle bir kasırga haline geldiğini görmemiştir.” sözleriyle ifade etmiştir. Türk Ulusunun bu denli tarifsiz bir acı duymasının sebebinin Mustafa Kemal Paşa’nın milletini çok sevmesine bağlayan Öznehir, “Atatürk; kaç kahramanın, kaç dâhinin ömürlerine yetecek şans ve şerefleri kendi hayatının sayılı yıllarına sığdırmıştır. Kaç milletin tarihini boydan boya dolduracak olan zafer ve inkılapları bizim tarihimizin 20 yılına toplamıştı.” diyerek Atatürk’ün çok kısa zamanda büyük işler başardığına vurgu yapmıştır.

Öznehir, Mustafa Kemal Paşa’nın kurduğu Cumhuriyet’e ve eserlerine emanet ettiği gençlerin ne denli sahip çıkacağını: “...Atam işte gençlik, senin bıraktığın yılmaz gençlik; senin büyüklüğün karşısında vazifesini bir daha yapmak için toplandı. Atamızın manevi varlığı ölmez ruhu huzurunda haykırıyoruz, vazifemiz büyüktür, vazifemiz kutsisidir. Cumhuriyet fazilettir. Biz senin emanet ettiğin cumhuriyeti ilelebet müdafaa ve muhafaza edeceğiz...”⁷⁹ sözleriyle dile getirip konuşmasını sonlandırmıştır.

Kız Lisesi öğretmenlerinden Kevser Acarlar, Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi üzerinden İzmir halkının, istiklal ve Cumhuriyet’i koruyup kollayacağına dair ettiği yemini şöyle bitirmiştir⁸⁰:

“... Biz İzmir halkı; kadın, erkek, genç, ihtiyar, büyük-küçük hepimiz Türklüğümüze yakışan bir sadakatle bu sözden dönmeyeceğimize namus ve şerefimiz üzerine ant içiyoruz.”

Öğretmen Kevser Acarlar’ın söyleviden sonra 100.000’den fazla kişi ant içmiş ve saat 16.00’da atılan bir topla üç dakika sükût ve ihtiram vakfesine girilmiştir. Vakfeden sonra heykelin etrafındaki altı ok meşaleleri yakılmış ve ihtiram geçidi ile tören son bulmuştur.⁸¹

Bu esnada İzmir Halkevi dergisi olan *Fikirler*’in 179. sayısını Atatürk’ün vefatına ayırdığını söylemekte

⁷⁷ BCA, 490-1-0-0, 1431.730,1.

⁷⁸ BCA, 490-1-0-0, 1431.730,1.

⁷⁹ BCA, 490-1-0-0, 1431.730,1.

⁸⁰ BCA, 490-1-0-0, 1431.730,1.

⁸¹ *Ayın Tarihi*, s. 73.

fayda vardır. Dergi; İzmir Belediye Başkanı Fazlı Güleç'in,⁸²Şair Necmettin Halil Onan'ın,⁸³ Atatürk'ün Harp Okulundan arkadaşı olan Hakkı Baha Pars'ın⁸⁴ yanı sıra; doktor, öğretmen, öğrenci ve halktan birçok kişinin kaleme aldığı yazı ve şiirlere yer vermiştir. Kaleme alınan bu yazı ve metinlerde Atatürk'ün ölümü nedeniyle duyulan acıya; ulusu için emsalsiz, minnet duyulan bir lider olduğuna ve eserlerinin her daim korunacağına vurgu yapılmıştır.

2.1.2. Tire'de Gerçekleştirilen Cenaze Merasimi

Tire'de 18 Kasım 1938 tarihinden itibaren tören gününe kadar üç gün CHP semt ocaklarında ihtifal töreninin ne suretiyle yapılacağına dair tespit edilen program esasları anlatılmış ve hoparlörler vasıtasıyla halk aydınlatılmıştır. Tören meydanı olarak Cumhuriyet Meydanı seçilmiş, buraya parti ve Türk bayrakları sarılı sütun üstüne Ulu Önder'in büstü konulmuş ve büstün yanında altı meşale hazır edilmiştir. Tören sabahı halk Cumhuriyet Meydanı'na gelmeye başlamış ve subaylar, hükümet, parti, belediye, okullar ve sair teşekküller sırasıyla Atatürk'ün büstüne çelenk koymuşlardır.

Saat 14.00'te İstiklal Marşı ile tören başlamış, marşı takiben Chopin matem havası çalınmıştır. Törende Parti Başkanı Sami Güloğlu ve Belediye Başkanı Ali Okan tarafından Atatürk'ün hayatını, eserlerini ortaya koyan söylevler verilmiştir. Bu söylevlerden sonra Halkevi Başkanı Kazım Ağralı tarafından Atatürk'e duyulan saygı ve sevginin ebedi olduğu ifade edilmiş, sonrasında ise Atatürk'ün eserlerine, inkılabına artan bir imanla bağlı kalınıp ileriye götüreceğine dair ant içilmiştir.

Saat 16.00'da program gereğince atılan topun ardından üç dakikalık ihtiram vakfesine geçilmiş, ardından önceden hazırlanmış olan altı meşale ateşlenmiştir. Meşalelerin ateşlenmesinden sonra önde alay komutanı ve subaylar, hükümet ve parti mensupları, mektepler, cemiyet ve bütün halk ihtiram geçidine başlamış ve geçidin tamamlanması ile merasim son bulmuştur.⁸⁵

2.1.3. Çeşme'de Gerçekleştirilen Cenaze Merasimi

Cumhuriyet Meydanı'nda saat 14.00'te başlayan törene; memurlar, komutanlar, gençlik, bütün teşekküller ve halk iştirak edip kendilerine tahsis edilen yerlere geçmişlerdir. Törene İstiklal Marşı ile başlanmış buna müteakip bando tarafından matem havası çalınırken Atatürk'ün büstüne çelenkler konulmuştur. Parti adına Sadık Talay; şehir adına Neşet Pişmişoğlu; gençlik adına İsmail Kocatürk tarafından Atatürk'ün memlekete yaptığı büyük hizmetleri, eserleri ve hayatı hakkında söylevler verilmiştir. Ayrıca bu söylevlerde Atatürk'ün sonsuza uğurlanması nedeniyle halkın duyduğu elem ve kederi hafifleten en büyük tesellinin Atatürk'ün bıraktığı boşluğu yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün doldurması olduğu ifade edilmiştir. Söylevlerden sonra bütün vatandaşların katılımıyla Türk İstiklalini ve Cumhuriyeti'ni her türlü şerait altında korumaya dair ant içilmiştir. Saat 16.00'da atılan bir topla üç dakikalık bir ihtiram duruşu yapılmış, ardından altı meşale yakılmıştır. Meşalelerin ateşlenmesinden sonra başlayan ihtiram yürüyüşü ile törene son verilmiştir.⁸⁶

2.1.4. Seferihisar'da Gerçekleştirilen Cenaze Merasimi

21 Kasım'da saat 11.00'de Halkevi bandosu tarafından İstiklal Marşı çalınması ile başlayan merasimde Kaymakam Vekili Macit Öngen tarafından Atatürk'ün hayatı hakkında bir söylev verilmiştir. Söylevden sonra Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi okunmuş ve üç dakikalık ihtiram vakfesi yapılarak toplantıya son verilmiştir.

Saat 13.30'da Seferihisar halkı, Cumhuriyet Meydanı'nda toplanarak Atatürk'ün büstüne çelenkler koymuştur. Törene Halkevi Bاندosu'nun çaldığı İstiklal Marşı ile saat 14.00'te başlanmıştır. Marştan sonra

⁸²Fazlı Güleç, "Atatürk", *Fikirler*, C. 8, S. 179, s. 1.

⁸³Necmettin Halil Onan, "Onun Kudreti", *Fikirler*, C. 8, S. 179, s. 2.

⁸⁴Hakkı Baha Pars, "Onu Kaybettiğimiz Gün", *Fikirler*, C. 8, S. 179, s. 4.

⁸⁵BCA, 490-1-0-0, 1431. 730,1.

⁸⁶BCA, 490-1-0-0, 1431. 730,1.

Chopin'in matem havası çalınmış, buna müteakip parti adına öğretmen Safa Sunay; Belediye adına Başkan Mehmet Orhon; halk adına Şükrü Akkan; Halkevi adına Faruk Abacı tarafından söylevler verilmiştir. Seferihisar halkı Atatürk'e bağlılık yemini ettikten sonra üç dakikalık saygı duruşunda bulunmuş, akabinde gerçekleştirdikleri resmigeçit töreni ile merasim son bulmuştur.⁸⁷

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde yapılan incelemelerde Ankara CHP Genel Sekreterliği'ne İzmir merkez ile Tire, Çeşme, Seferihisar ilçelerine ait "yapılan" törenleri içeren raporlara rastlanırken; Ödemiş İlçesi'nde ise törenin nasıl "yapılacağına" dair bir rapora rastlanıldığını söylemekte fayda vardır. Ödemiş İlçesi adına Ankara Genel Sekreterliğine 2 Aralık 1938'de gönderilen raporda şu hususlar not edilmiştir. Ödemiş'teki törene saat 14.00'te mızıkânın çaldığı İstiklal Marş ve matem havası ile başlanacağı Parti Başkanı İbrahim Yayla, Belediye Reisi Mithat Baykal ve gençlik namına ortaokul son sınıf öğrencilerinden biri tarafından söylevler verileceği belirtilmiştir. Ayrıca raporda saat 16.00'da atılan bir topla bütün halkın, üç dakika sükût ederek Atatürk'e ihtiram vakfesi yapacağı,⁸⁸ saygı duruşunun ardından Atatürk'ün büstleri etrafında bulunan ve altı oku temsil eden altı meşalenin tutuşturulacağı, sonrasında ise altı kişilik gruplar halinde ihtiram geçidinin yapılarak törenin son bulacağı ifade edilmiştir.⁸⁹

Sonuç

Bir kişinin doğumla birlikte başlayan yaşamsal döngüsünün nihai aşaması olan ölüm; fiziksel, duygusal, zihinsel bir tepkime veyahut çöküntü olan matem/yası da beraberinde getirir. Her canlı için evrensel bir gerçek olan ölüm ve sonrasında yapılan ritüeller, kaybın ardından düzenlenen veda seremonileridir, esasında. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk büyük veda seremonisi, 21 Kasım 1938'de Mustafa Kemal Paşa için yapılmıştır. Atatürk için yapılan bu yas merasimi, hükümet tarafından ilan edilen bir program dâhilinde ve tüm yurttaki müşterek düzenlenmiştir.

Bu ulusal merasimlerden biri İzmir merkez başta olmak üzere Çeşme, Tire ve Seferihisar'da ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Lakin düzenlenen bu tören esaslarının hükümet tarafından saptanan standart bir program dâhilinde yapılması, programın CHP ile Halkevlerinin oluşturduğu komisyonlar tarafından organize edilmesi, merasimlerde söylenen nutukların bu birimler tarafından kontrol edilmesi cenaze merasimlerinin tek düze olmasını beraberinde getirmiştir. Törenlerin belli bir disiplin dâhilinde yapılmasını sağlamak ve olası bir kargaşanın önüne geçmek için merasimlerin, nasıl yapıldığına dair Ankara CHP Genel Sekreterliğine gönderilmek üzere fotoğrafları da içeren raporlar istenmiştir. Hükümetin denetiminde ve kontrolünde yapıldığından dolayı zorunlu olarak gerçekleştirildiği izlenimi verilen bu törenlere halkın katılımını gerekli kılan bir program maddesi eklenmemesine rağmen halk merasimlere gönüllü olarak iştirak etmiştir.

İzmir merkez ile ilçelerinde gerçekleştirilen merasimlerdeki söylevleri genellikle; vali, kaymakam, nahiye müdürü, halkevi temsilcilerinden oluşan devlet ileri gelenlerinin verdiği görülmüştür. Verilen bu nutuklarda üzerinde durulan müşterek vurgunun ise Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi olduğu gözlemlenmiştir. Bu vurgunun sebebinin ise Atatürk'ün vefatı nedeniyle rejimin ve inkılabın geleceği konusunda oluşacak muhtemel bir kaygının önüne geçme isteğinin etkili olduğu anlaşılmıştır. Zira söylevlerin sonunda rejimin ve inkılabın korunup kollanacağı bir sonraki kuşağa aktarılacağı yapılan antlar ile ortaya konularak böylesi bir endişenin yersiz olduğu mesajlarına sık sık rastlanılmıştır. Diğer taraftan Hükümet tarafından hazırlanan talimatnamede törenlerin ön saflarında yer verilmesini istediği gençlik, rejim ve inkılabın koruyucusu olarak umut ile özdeşleştirilmiş ve devletin sürekliliği gençlik üzerine yüklenen sorumluluk ile aşılacak istenmiştir.

⁸⁷ BCA, 490-1-0-0, 1431. 730,1.

⁸⁸ BCA, 490-1-0-0, 1431. 730,1.

⁸⁹ BCA, 490-1-0-0, 1431. 730,1.

Bununla birlikte gerçekleşen söylevlerde bu umudu güçlü kılan diğer bir unsurun ise Cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü'nün getirilmiş olduğu görülmüştür.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Şakire Çimenli (Öğr. Gör. Dr.)
Author Details	¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Çanakkale, Türkiye 0000-0001-7993-7995 sakirecimenli@comu.edu.tr

Kaynakça | References

Arşiv Belgeleri⁹⁰

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmî Kaynaklar⁹¹

Resmî Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

Sürelî Yayınlar⁹²

Akşam

Anadolu

Aydın Tarihi

Cumhuriyet

Denizli

Fikirler

Halkın Sesi

İkinci Teşrin

Kurun

Son Posta

Son Telgraf

Tan

Ulus

Yeni Asır

Yeni Sabah

Araştırma Eserler

Akçiçek, Eren: *Atatürk'ün Sağlığı Hastalıkları ve Ölümü*, İzmir Güven Kitabevi, İzmir, 2005.

Aksoy, Yaşar: *Smyrna; İzmir Efsaneden Gerçeğe*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2002.

⁹⁰Kullanılan arşiv belgelerinin ayrıntılı küneleri dipnotlarda gösterilmiştir.

⁹¹Kullanılan resmî kaynakların ayrıntılı küneleri dipnotlarda gösterilmiştir.

⁹²Kullanılan sürelî yayınların ayrıntılı küneleri dipnotlarda gösterilmiştir.

- Arslan, Nebahat Oran: "Bir Liderin Ölümü: Kars Gazetelerinde 10 Kasımlar (1938-1960)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, 2008, s. 47-58.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeleri*, I-III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.
- Belgelerle Atatürk*, Millî Savunma Bakanlığı, Ankara, 1999.
- Bozok, Salih-Bozok, Cemil S.: *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1985.
- Doğaner, Yasemin: "Millet Liderini Uğurluyor", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, C. IV, S. 2, 2005, s. 45-64.
- Esin, Seyfullah: "Atatürk'ün Cenaze Merasimine Dair Hatıralar", *Türk Kültürü*, Y. XIV, S. 157 (Atatürk Sayısı).
- Fotoğraflarla Atatürk ve Havacılık*, Hazırlayanlar: Hv. Öğ. Yb. Deniz Kurt & Hv. Öğ. Bnb. Yavuz Pehlivan & Tarih. Uzm. Erdal Korkmaz, Millî Savunma Bakanlığı Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara, 2020.
- Güler, Ali: *Atatürk'ün Ölümü, Cenaze Töreni ve Defin İşlemi Bir Vedanın Ardından Sonsuza Yolculuk*, Truva Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kılıç, Ali: *Atatürk'ün Son Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
- Ökten, Nazlı: "Ölümsüz Bir Ölüm, Sonsuz Bir Yas: Türkiye'de 10 Kasım", *Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Özbil, Alev: "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlarının Cenaze Merasimleri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 11, S. 22, 2012, s. 23-61.
- Özsarı, Mustafa: *Ege Bölgesi Halkevi Dergilerindeki Edebî ve Kültürel Muhteva Üzerine Bir İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2000.
- Sertel, Zekeriya: *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977.
- Soyak, Ali Rıza: *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Şimşek, Burak: *Türkiye'de 10 Kasımlar (1938-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.
- Şimşir, Bilal N.: *Atatürk'ün Hastalığı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- Tinal, Melih: "Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri ve Vefatının İzmir'deki Yankıları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 16, 2008, s. 19-33.
- Uzun, Hakan: "Türkiye'de 10 Kasım Törenleri: 'İlk Matem' 10 Kasım 1939'dan, 'Atatürk Haftası' ve 'Matemsiz Atatürk'ü Anma' Günlerine" *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 38, 2019, s. 135-170.
- Uzun, Hakan: "Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Töreni", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 43, 2009, s. 531-553.
- Üçüncü, Uğur: "Atatürk'ün Cenaze Merasimi Sırasında Türkiye'de Yapılan Matem Törenleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. XIII/1, 2013, s. 79-103.

Elektronik Kaynaklar

Mulaj: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 28.12.2024.

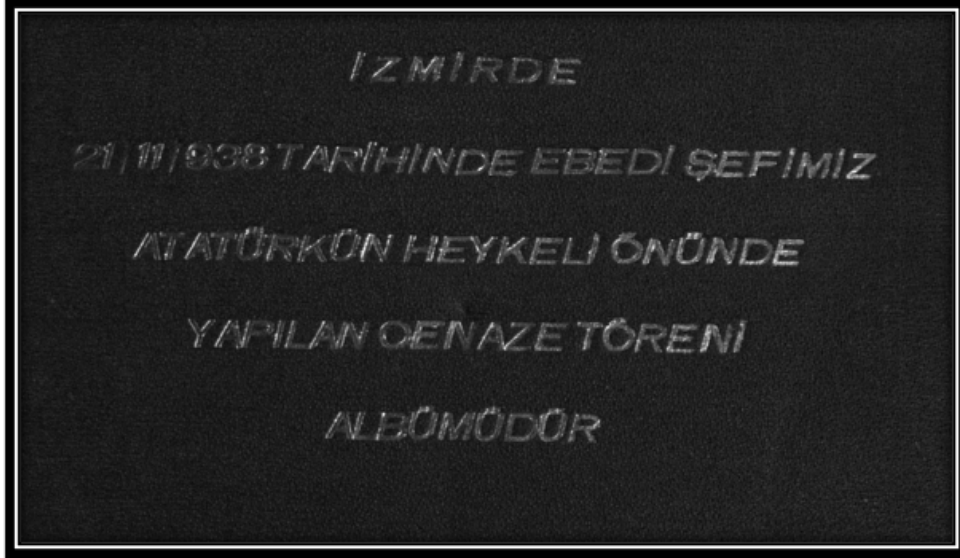
Tahnit: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 28.12.2024.

Ek | Appendix

Ek 1

İzmir Merkezde Yapılan Cenaze Merasimine Ait Fotoğraf Albümü.⁹³

Ek 2

İzmir Merkezde Yapılan Cenaze Merasimine Ait Fotoğraf Albümünden.⁹⁴

⁹³BCA, 490-1-0-0/1073-1110-1.

⁹⁴BCA, 490-1-0-0/1073-1110-1.

Ek 3

İzmir Merkezde Yapılan Cenaze Merasimine Ait Fotoğraf Albümünden.⁹⁵

Ek 4

İzmir Merkezde Yapılan Cenaze Merasimine Ait Fotoğraf Albümünden.⁹⁶

⁹⁵BCA, 490-1-0-0/1073-1110-1.

⁹⁶BCA, 490-1-0-0/1073-1110-1.

Ek 5

İzmir Merkezde Yapılan Cenaze Merasimine Ait Fotoğraf Albümünden.⁹⁷

Ek 6

İzmir Merkezde Yapılan Cenaze Merasimine Ait Fotoğraf Albümünden.⁹⁸

⁹⁷BCA, 490-1-0-0/1073-1110-1.

⁹⁸BCA, 490-1-0-0/1073-1110-1.